For cited: *Nemlioğlu Koca, Y. (2018). The Archipelago in The Kitab-ı Bahriye (Book of Navigation): Geography, Economy, Culture. Journal of Current Researches on Social Sciences, 8 (4), 237-254.*

Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)
www.stracademy.org/jocress
ISSN: 2547-9644

Year:2018
Volume: 8
Issue: 4

Research Article/Araştırma Makalesi

Crossref doi: 10.26579/jocress-8.4.10

The Archipelago in The Kitab-ı Bahriye (Book of Navigation): Geography, Economy, Culture*

Yasemin NEMLİOĞLU KOCA[1]

Keywords
Kitab-ı Bahriye, Archipelago, Geography, Ports, Maritime.

Abstract
The Mediterranean Basin and Turkey is the cradle of civilizations. The Archipelago between Greece and Turkey, which connects the two major inner seas of the world, the Mediterranean Sea and the Black Sea, is a convenient transportation route for people in every age. While the Archipelago confronts forces that use it at the same time, it provides an environment for intensive exchange of information and culture between the West and the East. Especially before the Geographical Explorations, the ports in this sea have developed as the world's busiest socio-economic centers. Piri Reis pioneered the study of the Archipelago by the Kitab-ı Bahriye (Book of Navigation) which is one of the most important documents written in geography. Piri Reis explained and mapped all the features of Archipelago and Mediterranean coasts in the Kitab-i Bahriye that he navigated by following anticlockwise route, starting and ending at Çanakkale. The work is a source of historical geography for the surrounding areas of the Archipelago, while constitutes a great resource for the determination of the geographical, economic and cultural values of the period it is written. The work reveals the characteristics of geography, trade, settlement and culture in detail in the Archipelago and explains the interaction of human and geography by the principles of causality/comparison. In this study, an attempt has been made to explain and determine the geographical characteristics and socio-cultural and economic features of the Archipelago by examples from Kitab-ı Bahriye. It is also aimed to show the domain and importance of this geography by the view of historical geography.

Article History
Received
18 Oct, 2018
Accepted
26 Nov, 2018

Kitab-ı Bahriye'de Adalar Denizi: Coğrafya, Ekonomi, Kültür*

Anahtar Kelimeler
Kitab-ı Bahriye, Adalar Denizi, Coğrafya, Limanlar, Denizcilik.

Özet
Akdeniz Havzası ve bu havza içinde Türkiye, uygarlığın beşiğidir. Yunanistan ve Türkiye arasında, dünyanın iki büyük iç denizi olan Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlayan Adalar Denizi ise, her çağda insanlar için elverişli bir ulaşım yolu olmuştur. Adalar Denizi kendisini kullanan güçleri karşı karşıya getirirken, aynı zamanda Batı ve Doğu arasında yoğun bilgi ve kültür paylaşımına da ortam sağlamıştır. Özellikle Coğrafi Keşifler öncesinde, bu denizi çevreleyen limanlar dünyanın en işlek sosyo-ekonomik merkezleri

---

* Bu makale İzmir Uluslararası Ege Adaları Sempozyumu'nda (19-21 Ekim 2017) sunulan bildiriden genişletilerek hazırlanmıştır.

[1] Corresponding Author. ORCID: 0000-0003-2533-8078. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, y.nemlioglukoca@kocaeli.edu.tr

olarak gelişmiştir. Piri Reis coğrafya biliminde yazılı belgelerin en önemlilerinden biri sayılan Kitab-ı Bahriye ile Akdeniz araştırmalarına öncülük etmektedir. Piri Reis, Kitab-ı Bahriye'de Çanakkale başlangıç ve bitiş yeri olmak üzere saat yönünün tersinde bir yol izleyerek sefer yaptığı tüm Adaları ve Akdeniz kıyılarını coğrafi özellikleriyle açıklamış ve haritalandırmıştır. Eser, yazıldığı dönemin coğrafi, ekonomik ve kültürel değerlerinin belirlenmesinde büyük bir kaynak oluştururken, Adalar Denizi'ni çevreleyen alanlar için de bir tarihi coğrafya kaynağıdır. Eser, Adalar Denizi'nde coğrafya, ticaret, yerleşim ve kültür özelliklerini ayrıntılı olarak ortaya koyar ve insan-coğrafya etkileşimini karşılaştırma ve nedensellik ilkeleriyle açıklar. Çalışmada Adalar Denizi'nin coğrafi özellikleri belirlenerek, bu bölgede 15-16. yy.da sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerin tanımlanmasında Kitab-ı Bahriye'den örnekler verilecektir. Ayrıca tarihi coğrafya bakışıyla bu coğrafyanın etki alanı ve önemini göstermek amaçlanmaktadır.

Makale Geçmişi
Alınan Tarih
18 Ekim 2018
Kabul Tarihi
26 Kasım 2018

1. Giriş

Bu makalede daha önce kullanımlarına uygun şekilde Ege Denizi'ne Adalar Denizi ifadesi kullanılmaktadır. Dünya uygarlıklarının merkezinde, Anadolu'nun batıya açılan alanında yer alan Adalar Denizi, tarih boyunca jeopolitik ve jeoekonomik yönden ulusların dikkatini çekmiştir. Adalar Denizi girintili çıkıntılı kıyı yapısıyla, yaklaşık 3.000 adet ada, adacık ve kayalıklarıyla, iklimi ve zengin bitki örtüsüyle her dönemde yerleşime uygun bir bölge olarak tercih edilmiş, Akdeniz ve Karadeniz arasında ticaret için elverişli bir suyolu olmuştur. Çevrelendiği Türkiye ve Yunanistan için tarihi, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik olarak yaşamsal bir coğrafi alandır. Günümüzde ise, çoğunluğu Yunanistan'a ait ada ve adacıkların Anadolu anakarasının kıta sahanlığı içinde bulunması, bu adaların Anadolu'yu kuzeyden güneye çevrelemesi ve Türkiye'nin karasularının bu şekilde sınırlanması, Adalar Denizi'ni dünya denizleri arasında tartışmalı ve özel bir konuma getirmektedir. Yunanistan ve Türkiye arasındaki Adalar Denizi kıta sahanlığı ve adaların egemenliği sorunu uluslararası alanlarda tartışmaları halen devam eden bir konudur.[2]

Denizin ismi, farklı ulusların kullanımı ve egemenliği nedeniyle tartışmalıdır. Bilindiği gibi coğrafi isimlerin kökeni üzerindeki çalışmalar tarihsel egemenlik ve sahiplik görüşlerinin bir parçası olarak uluslararası siyasette unsur olarak kullanılmaktadır. Bu makalede coğrafi isimler öncelikle ait olduğu ülkenin dilinde verilmiştir. Ancak isimlendirmede bölgenin tarihi geçmişine bağlı olarak çift dil Yunanca-Türkçe kullanım söz konusudur. BM Coğrafi İsimler Uzmanlar Grubu (UNGEGN) bir ülkenin egemenliğinde bulunan yerlerin isimlerinin, başka bir dilde yerleşmiş ve yaygın olarak kullanılan isimlerini "ekzonim" olarak tanımlamaktadır. Bölgede çoğu yerde Yunanca-Türkçe/Türkçe-Yunanca ekzonimler kullanılmaktadır. Bununla birlikte coğrafi isimlerin yazımında öncelikle coğrafi birimin bulunduğu devletin resmi dilinin kullanılması gerekliliği uluslararası olarak kabul edilmektedir. Adalar Denizi'nin ismi de bu şekilde siyasetin tartışmalı

[2] Ayrıntılı bilgi için bknz: Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar, Ed: Ali Kurumahmut, TTK Yay., Ankara 1998. Başeren, S.H. (2006), Ege Sorunları, TÜDAV Yay., İstanbul. Heraclides, A. (2010), The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies, Palgrave Macmillan, London.

bir unsuru olarak geçmektedir. Kaynaklarda denizin ilk ismi olarak geçen "Aigaion Pelagos /Ege Denizi", mitolojideki Attika Kralı Aigeus'un ismine (Erinç vd.,1998:7) atıfla Yunanlar tarafından kabul edilmekle birlikte, bu sözcüğün kökeninin eski Anadolu halklarından Luviler'in diline dayandığı ve "Toprakana Suyolu" anlamına geldiği savunulmaktadır (Umar, 1993: 24-30). Buradaki "Toprakana" ya da "Anatanrıça" kültünün Anadolu ile bağdaştırıldığı düşünüldüğünde, Luviler'in denize "Anadolu Denizi" anlamına gelen bu ismi verdikleri düşünülebilir. Diğer bir isim kullanımı ise denizin niteliğine uygun şekilde "Adalar Denizi" ya da Latince'de kullanılan şekliyle "Archipelagus" ismidir. Bu ismin kökenine ilişkin görüşlerde "Agio Pelago/Kutsal Deniz", "Archi Pelagus/Büyük Deniz" gibi anlamlara yer verilmektedir (Ülkekul, 2003:56-83). Türkler'in ise, 11. yy. itibariyle bu denizde faaliyet göstermesi ve bölgeyi egemenliğine almasıyla, denizin coğrafyasına, niteliğine ve geçmişteki kullanımına bağlı olarak "Adalar Denizi" ve "Akdeniz" isimlerini kullandığı görülmektedir. Bu denize Akdeniz'in tamamını kapsayacak şekilde "Akdeniz" isminin verilmesi, aynı Karadeniz'in isimlendirilmesinde olduğu gibi denizin niteliğine ve doğal görünümüne bağlanabilir. Ayrıca Çin geleneğinden etkilenerek[3] Türkler'de kuzey yönüne "kara", batı yönüne "ak" denildiği de bilinmektedir. Yine denizin isminin erken Batı kaynaklarında "Argon Pelagos/Akdeniz" olarak geçen kullanımının Türkçe'den kaynaklandığı da bir görüş olarak yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise tüm adaların bağlı olduğu bu bölge, "Cezayir-i Bahr-i Sefid/Akdeniz Adaları Eyaleti" olarak idari bir statüde kabul edilmiş ve yönetilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Akdeniz'in tümüne Bahr-i Ebyaz, Bahr-i Beyaz, Bahr-i Rum, Bahr-i Cezayir de denmiştir. Türkler "Akdeniz" ismini oldukça benimsemişlerdir ki, Adalar Denizi için farklı bir isim kullandıkları kaynaklarda rastlanmaz; hatta 19. yy.a kadar Batılılar'ın da "Adalar Denizi" ya da "Akdeniz" ismini kullandıkları kaynaklarda görülmektedir. Ancak, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına ve bölgedeki siyasi isteklerinin artmasına bağlı olarak "Ege" ismi Avrupa'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Adalar Denizi, Yunanistan'ın "Megali İdea" davasının merkezini oluşturmuş, onlara destek veren özellikle Fransız ve İngilizler "Ege" ismini 19. yy.da oldukça yaygın kullanmışlardır (Kalelioğlu, 2009:21). Bununla birlikte ne Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, ne de Cumhuriyetin ilk yıllarında "Ege Denizi" isminin kullanıldığı kaynaklarda görülmemektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda 1 Eylül 1922 tarihinde Türk Ordusu'na Anadolu'nun batısını işaret ederek verdiği "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir!" emrinde ve diğer tüm söylemlerinde olduğu gibi "Akdeniz-Adalar Denizi" isimlerini kullanması bu duruma en büyük örnektir (ATASE, İstiklal Harbi Kataloğu, No: 1786/159-29, 1796/71. Atatürk, 2004:505). 24 Temmuz 1923 tarihinde kabul edilen Lozan Antlaşması'nın Fransızca metninde "Mer Egée" olarak geçen denizin ismi, Türkçe metninde "Adalar Denizi" olarak, buradaki adaların isimleri ise Türkçe isimleriyle geçmektedir (Lozan Anlaşması, Fasıl I. Madde 2-12). 6-21 Haziran 1941 tarihinde yapılan I. Coğrafya Kurultayı ise, "Adalar Denizi" yerine "Ege Denizi" isminin kullanılmasında bir dönüm noktasıdır. Bu kurultayda standartlaşmayı sağlamak için birçok coğrafi isimde uluslararası kullanım kabul edilmiştir (Birinci Coğrafya Kongresi, 1941). Bu tarihten itibaren hem günlük

[3] Çin geleneğinde güney kırmızı, kuzey kara, batı beyaz, doğu yeşil ile temsil edilir ve renklendirilir.

kullanımda, hem de bilimsel alanda denizin ismi "Ege" olarak kullanılmaya başlamıştır ki, bu konuda eleştiriler ve tartışmalar halen sürmektedir (Özey, 2001: 27-36).

Adalar Denizi, Akdeniz havzasında Balkan Yarımadası ile Anadolu anakarası arasında güneyde Kriti (Girit) ve Rodos Adaları yayıyla sınırlanan kabaca bir dikdörtgeni andıran, 35-4°K ve 22-28°D koordinatlarında K-G doğrultusunda yaklaşık 600 km., B-D doğrultusunda yaklaşık 300 km. genişliğinde bir iç denizdir. Toplam kıyı uzunluğu 15.000 km.'yi bulurken, en derin yeri 2.529 m. ile Karpathos (Kerpe) Adası açıklarıdır. Sualtında ve üstünde jeolojik yapı olarak Anadolu Yarımadası'nın bir uzantısı şeklinde Batı Anadolu tektonik sistemini içinde yer alan sırtlar, çanaklar ve fay hatlarından oluşur (Erinç vd.,1998:10-11). Çanakkale Boğazı'yla Marmara Denizi'ne ve İstanbul Boğazı'yla Karadeniz'e bağlanırken, Anadolu anakarasının uzantısı halinde deniz yüzeyine serpilmiş çok sayıda ada, yarımada, çanak, oluk, sırt ve tepelerden oluşan karmaşık bir jeolojik yapıya sahiptir. Genel akıntı yönü yüzeyde K-G, dipte ise G-K doğrultusundadır. Akdeniz makrokliması görülen bölgede, egemen rüzgar yazın KD (poyraz), kışın GB (lodos) yönlüdür.

Adaları coğrafi olmasa da, siyasi ve tarihi süreç kabul edildiğinde Kriti (Girit), Kytira (Çuka) ada yayları dahil olmak üzere 5 ana gruba ayırmak doğru olacaktır. Buna göre;

- Boğazönü Adaları: Adalar Denizi'nin KD'da, Çanakkale Boğazı'nın girişinde ve Trakya Yarımadası'nın açıklarında yer alan adalardır. Bozcaada (Tenedos), Gökçeada (İmvros), Tavşan Adası (Mavria), Samotraki (Semadirek/Semendirek), Limnos (Limni/Ilımlı), Tasos (Taşoz), Agios Evstratios (Bozbaba), Ammouliani (Tavuk), Sergitsi (Köpek), Zürafa (Nisis).
- Kuzey Sporadlar: Adalar Denizi'nin KB'da Yunanistan açıklarında yer alan adalardır. Skiros (İskiri), Valaxa, Sarakino, Skantzoura (Nergiscik/İskandil), Piperi (Hırsız/Biber), Gioura (İblislik/Şeytan), Kyra Panagia/Pelagos (Keçi), Psatoura (Arsura), Peristera (Güvercin/Bozada), Skiatos (İskados), Skopelos (İskapolos), Adelfoi (Kızkardeşler), Alonnisos (Kırlangıç/Çamlıca), Pontikonisi (Sıçancık), Argironiso (Pirbaba), Skyropoula (Küçük İskiri), Grammeza.
- Kiklad Adaları (Tavşan Adaları): Adalar Denizi'nin B'da Yunanistan'ın D'da Peloponissos (Mora) yarımadasının uzantısı olan çok sayıda adalar topluluğudur. Evvoia (Eğriboz), Andros (Andire), Tinos (İstendin), Siros (Sira), Mikonos (Mükene), Paros (Bara), Amorgos (Mırgi/Yamurgi), Santorini/Tira (Santoron), Anafi (Anafiye), Milos (Değirmenlik), Antimilos (Küçük Değirmenlik), Sifnos (Yavuzca), Aigina (Egine), Makronisos (Bibercik/Uzunca), Kea (Mürted), Poros (Domala), İdra (Çamlıca), Dokos (Küçük Çamlıca), Spetses (Suluca), Kalegoroi (Venedik Kayası), Paheia, Makra, İos (Aniye/Niyoz), Antiparos (Andibara), Folegandros (Bolukendire), Polyaigos (Polino), Salamina (Kulur), Serifos (Koyunluca), Serifopoula (Serfo), Kimolos (Gümüş), Sikinos (Eskinoz), Dilos, Ktapodia (Doğancık), Rineia (Sığırcıklar), Tragonisi (Yılan), Naxos (Nakşa), Shoinoussa (Eskino), Donousa (Hacılar), Keros (Karo), Antikeri (Yassıca),

Koufonisi (Kufonisya), İrakleia (Örenli), Hristiana (Hristiyan), Palaia Kameni (Eski Kameni), Nea Kameni (Yeni Kameni), Tirasia (Terasya), Didimi (Didim), Giaros (Papazlık), Kitnos (Terme), Anidros (Anidre), Agkistri (Engiste), Agios Georgios (Kedelen Papazlığı/Gerke), Falkonera, Velopoula (Kargı),

- Güney Sporad Adaları (Menteşe/Oniki Adalar): Adalar Denizi'nin GD'da Batı Anadolu kıyılarının kıta sahanlığı içindeki çoğunluğu Yunanistan'a ait adalardır. Rodos, Patmos (Batnaz), Agatonisi (Eşek), Nera (Nera), Arkoi (Nergiscik), Kasos (Çoban/Kaşot), Xalki (Herke), Alimia (Limoniye), Leros (İleriye/İleryoz), Kinaros (Ardıççık), Farmakonisi (Bulamaç), Levita (Koçbaba), Mavra, Megalo Livadi, Plaka, Lipsoi (İlipsi/Eşekler), Tilos (İlki), Antitilos (Askina), Nisyros (İncirli), Kandelioussa (Kandilli/Çerte), Gyali (Yalı/Sakarcılar), Pergausa, Paheia, Staroggili, Astypalaia (İstanbulya), Syrna (Ardacık), Ofidoussa (Yaban), Fokionisia, Hondro, Glino, Kyriaki, Kounoupoi, Plakida, Stefania, Mesonisi, Kos (İstanköy), Karpatos (Kerpe), Saria (Küçük Kerpe), Kalymnos (Kilimli/Kelemez), Pserimos (Keçi /İpserim), Telendos, Kalolimnos (Kelemez), İkizce (İmia/Kardak), Keçi (Platia), Meis (Kızılhisar), İçada, Başak, Bayrak, Çatal, Psomi (Ekmek), Ro (Karaada), Sarıada, Güvercinli, Kovan, Heybeli, Agrielaia (Kilise), Armatia, Symi (Sömbeki), Nimos, Seskli, Astakida, Sofrano (Safran).
- Doğu Sporadlar (Saruhan Adaları): Adalar Denizi'nin D'da Batı Anadolu kıyılarının kıta sahanlığı içindeki çoğunluğu Türkiye'ye ait adalardır. Lesvos (Midilli), Barbalias, Aspronisia, Psara (İpsara), Antipsara (Küçük İpsara), Xios (Sakız), Oinousses (Koyun), Pasas, Gaidouronisos (Karaada), Pontikonisi, Vatos, Karaada, Küçükada, Toprakada, Uzunada, Alevada, Üçburun, Çifteada, Yassıada, Ufakada, Mustafa Çelebi, Boğaz, Sungukaya, Samos (Sisam/Susam), Fornoi (Fornoz), Tymaina (Hurşit), İkaria (Ahikerya), Çıplak (Halkis), Güneş (İlios), Balık (Psari), Yumurta (İliospula), Yuvarlak, Göz, Karaada, Pınar, Poyraz, Taşlı, Yelken, Yalnız, Maden, Küçük Maden (Poroselene), Alibey (Cunda), Hasır, Kırlangıç, Kız (Ulya), Çiçek (Angistri), İkiz Kayalar, Taş (Petra), Tavuk (Agia İoannis), Pırasa, Tavşan.

2. Piri Reis ve Kitab-ı Bahriye

Bilime, eseri Kitab-ı Bahriye ile büyük katkı sağlayan Piri Reis, denizci, haritacı, kaptan, coğrafyacı ve sonuçta bir bilim adamı olarak Osmanlı ve dünya bilim tarihinde yer almaktadır. Gelibolu'da doğan Piri Reis gençlik yıllarından itibaren amcası Kemal Reis'le birlikte seferlere katılmış, tüm Akdeniz kıyılarını ve adalarını dolaşmış, bir gözlemci ve bilim adamı olarak Akdeniz coğrafyasını incelemiş ve araştırmıştır. Seferler sırasında Akdeniz kıyıları hakkında edindiği bilgileri ve çizdiği haritaları genel denizcilik bilgileriyle bir araya getirerek "Kitab-ı Bahriye" ismini verdiği eserini oluşturmuştur. Dönemin sadrazamı tarafından ilgiyle karşılanan eseri temize çekilerek ve düzenlenerek H.932/M.1526 yılında Sultan I. Süleyman'a sunulmuştur. Kitab-ı Bahriye bir denizcilik kitabıdır. Harita üzerinde kıyı hattında limanlar, demiryerleri, adalar gibi bilgileri göstermek, denizcilerin bilgi ve gözlemlerini bir araya getirmek, pusuladan yararlanarak rota belirlemek ve denizcilerin denizde seyirlerini kolaylaştırmak amacıyla hazırlanmıştır.

Dönemin çalışmaları incelendiğinde Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'si niteliğinde bir çalışma nadirdir. 15. yy.da İtalyan, Katalan ve Portekizliler tarafından portolanlar ve isolariolar yapılmış olsa da, bu çalışmalar tüm Akdeniz kıyılarını kapsamaz ya da yazarlarının farklı kaynaklardan elde ettiği derleme bilgileri içerir. Piri Reis ise, tüm Akdeniz kıyıları hakkından doğrudan kendi gözlem ve deneyimlerine dayanan çok disiplinli bilgileri tek bir kitap halinde Kitab-ı Bahriye'de toplamıştır. Eserde, önceki çalışmalarda bulunmayan ya da eksik olan bilgiler, doğru, tamamlanmış ve ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca haritaların metinle desteklenmesi ve bir arada sunulması, bilgilerin bölümler halinde düzenlenmesi dönem için bir ilk ve denizciler için kullanışlılık yaratan bir yeniliktir. Eser, kendi deyimiyle "O zamana kadar bu kadar faydalı bir kitap yazılmadığı"(Kitab-ı Bahriye, v.2) için bilimsel anlamda bir öncüdür ve eşsizdir. Bu açıdan Piri Reis'in kitabı için yaptığı tespit doğru kabul edilebilir. Bu özellikleri nedeniyle Kitab-ı Bahriye dünyada en fazla çoğaltılan el yazması eserlerden biridir. Piri Reis'in ölümünden sonra parça, bölüm ve kitap olarak Akdeniz ülkelerinde çok sayıda nüshasının yapıldığı ve kullanıldığı bilinmektedir.

Kitab-ı Bahriye, Piri Reis'in katıldığı seferlerde gördüğü, incelediği ve araştırdığı Akdeniz kıyılarının coğrafi özelliklerini ve haritalarını içermektedir. Eser tüm Akdeniz kıyılarına ait coğrafi ve kartografik bilgilerin yanı sıra, dünya denizleri ve okyanusları hakkında genel bilgiler ve denizcilik, seyir, iklim olaylarına ait bilgileri içerir. Kitap bir deniz kılavuzu olarak hazırlanmışsa da içerdiği sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi bilgilerle yazıldığı dönem olan 16. yy.a ışık tutan bir tür seyahatname ve resmi bir kaynaktır. Ayrıca Türkçe yazılmış olması ve coğrafya-denizcilik terimlerinin Türkçe kullanılışı açısından da eşsiz bir kaynaktır. Piri Reis kitabında, bilimsel ve geleneksel bilgi doğrultusunda Akdeniz'de genel rota olarak belirlenen saat yönünün tersinde bir yol izleyerek kıyı alanlarını açıklamış ve haritalandırmıştır. Çanakkale başlangıç kabul edilerek Adalar, Yunanistan, Adriyatik, İtalya, Fransa, İspanya kıyıları izlenerek K. Afrika'ya geçilir; Fas, Cezayir, Libya, Mısır, Doğu Akdeniz ve Anadolu kıyıları ayrıntılı olarak açıklanır. Açıklamalar bölümler şeklinde ayrılmış ve her bölümün sonuna o bölgeye ait harita eklenmiştir. Haritalarda kıyıda yer alan coğrafi öğeler günümüz lejand sistemine benzer şekilde renklendirilerek sembollerle belirtilmiştir; kıyı şeridi, kumullar, sığlık ve kayalık alanlar, koy ve körfezler, deltalar, lagünler, boğaz, ada ve yarımadalar ayrıntılı olarak isimler belirtilerek çizilmiştir. Ayrıca tüm haritalarda pusula (rüzgargülü) ve kerteriz çizgileri gösterilmiştir. Kıyıda dağlar niteliklerine göre renklendirilmiş, ovalık ve tarımsal alanlar ise ekili-dikili olarak belirtilmiştir. Kıyı kumulları ve sığlık yerler kırmızı noktalar (**...**), lagünler siyah noktalar (**...**), deniz içindeki kayalık alanlar siyah artılar (**+**) ile gösterilmiştir. Bitki örtüsü iklimin karakteristik bitkileriyle, akarsular koyu renk kalın çizgilerle ve kollarıyla birlikte yerel isimleri ve Türkçe anlamları belirtilerek çizilmiştir. Şehirler ayrıntılı olarak dönemin ikonografik öğeleriyle çizilmiş, şehirlerin yapısal özellikleri mimari bir bütünlük şekilde verilmiştir. Kaleler, surlar, harabeler, köprüler, değirmenler, kanallar, kuyular, iskeleler, tersaneler, depolar, fenerler, dini yapılar bölgelerin yapısal özelliklerine göre belirtilmiştir.

Çalışmamızda kaynak olarak açıklamalar için İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 2612, haritalar için ABD. Baltimore Walters Sanat Galerisi MS.W.658 yer

alan Kitab-ı Bahriye nüshaları kullanılmıştır. Metin bölümünde Ayasofya 2612 no'lu nüshayı sadeleştiren Yavuz Senemoğlu'na ait yayından yararlanılmıştır.

Şekil 1: Kitab-ı Bahriye'de Kuzey Adalar Denizi Haritası

2.1. Kitab-ı Bahriye'de Adalar Denizi

Piri Reis'in yaşadığı dönem denizcilik bilgi ve teknolojisinin gelişimiyle Osmanlı deniz gücünün yükselişte olduğu, Akdeniz'de askeri ve ticari denizciliğin en yoğun yaşandığı dönemdir. Osmanlı Devleti'nin Sultan II. Mehmed'in batıya yönelmesiyle başlayan Adalar kıyılarının ve adalarının fethi yaklaşık bir yüzyıl içinde tamamlanmış; Sultan I. Süleyman zamanında ise Balkan Yarımadası, doğu ve Güney Akdeniz kıyılarının tamamı, Batı Akdeniz adaları hariç adaların tümü fethedilmişti. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un hem yönetim hem de bölgenin ticaret merkezi oluşuyla Adalar Denizi'nde trafik yoğunlaşırken, aynı zamanda adalar coğrafyası başkenti besleyen bir ard bölge, Osmanlı bahriyesine personel kaynağı sağlayan ve büyük denizcilerin yetiştiği bir alan olmuştur. Piri Reis de bu dönemde Kitab-ı Bahriye ile bu coğrafyanın önemini vurgular ve bizlere Adalar Denizi kıyıları ve adalarının tüm özelliklerini aktararak tarihi bir kaynak oluşturur.

Piri Reis eserinde Adalar Denizi'ni Akdeniz olarak tanımlar, ancak bir yerde denizin isminden "Arsu Peluga" olarak bahsetmakte ve "adalararası" anlamına geldiğini açıklamaktadır (Kitab-ı Bahriye v.139). Burada ismin Latince kullanımı olan "Archipelagus"a atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Kıyıdaki şehirlerin, adaların ve coğrafi alanların isimlerini Türkçe, yabancılara ait ya da henüz Türkleşmemiş alanların isimlerini ise kendi dillerinde ve Türkçe anlamlarıyla birlikte vermektedir. Haritalarda ise ayrıntılı olarak isimler yazılıdır. Eserden bu dönemde bölgedeki coğrafi isimlerin genelde Latince olup, Türk egemenliğindeki alanların isimlerinin Türkçe ve az sayıda alanın isminin de Yunanca olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Tilos Adası'nın ismini Türkçe Aleki/İlki, Yunanca Tilo, Batı dillerinde (Efrenç) Piskopye (Kitab-ı Bahriye v.123); Siros Adası'nın ismini Türkçe Sire, Yunanca Kapris, Batı dillerinde (Efrenç) Sude (Kitab-ı Bahriye v.123) olarak vermiştir. Psara (İpsara) Adası'nın isminin balıkçı anlamına (Kitab-ı Bahriye v.87); Keçi Adası'na yabancıların (Efrenç) Kabronis/Kabros dediğini ve keçi anlamına (Kitab-ı Bahriye v.104); Kos (İstanköy) Adası'na yabancıların (Efrenç) Lanko dediğini ve uzun anlamına (Kitab-ı Bahriye v.111) geldiğini belirtmiştir. Bu bilgilerden bölgedeki isimlendirmelerin genelde Latince ve Türkçe olup, Yunanca isimlerin daha önce açıklandığı üzere 19.yy. sonrasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 2: Kitab-ı Bahriye'de Arsu Peluga/Adalar Denizi olarak belirtilen açıklama

Adalar Denizi coğrafyası yüzlerce ada, yarımada, koy, körfeziyle parçalı bir topografik yapıya sahiptir. Adalarda ve kıyılarda dağlık, ovalık, kumsal ve kayalık alanlar Kitab-ı Bahriye'de coğrafi özelliklerine göre vurgulanır. Örneğin Limnos (Limni /Ilımlı) adasının GD kıyılarının kumsal ve sığlık olduğu (Kitab-ı Bahriye v.53); Evvoia (Eğriboz), Lesvos (Midilli) ve Xios (Sakız) adalarının dağlık ve yüksek olduğu (Kitab-ı Bahriye v.60, 66, 82); Gereme (Gökova) körfezi kıyılarının alçak ve sığlık olduğu (Kitab-ı Bahriye v.112); Kos (İstanköy) adasının K kıyılarının ovalık

olduğu (Kitab-ı Bahriye v.111); Karaburun kıyılarının taşlık ve kayalık olduğu (Kitab-ı Bahriye v.75-76); Selanik kıyılarının ovalık ve alçak olduğu (Kitab-ı Bahriye v.59) belirtilir. Piri Reis tarafından Adalar Denizi'nin ve kıyılarının bu yapısı öncelikle denizcilik ve seyir açısından değerlendirilmiştir. Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan bu denizde gemi trafiği her dönemde olduğu gibi, Piri Reis'in burada bulunduğu 15-16. yy.da da yoğundu. Akıntılar, sığlıklar, kayalıklar, kötü hava şartları, adaların sık ve yakın oluşları, derinliklerin azlığı ya da çokluğu nedeniyle seyir oldukça tehlikeliydi. Denizin parçalı yapısı, tehlikeli ve dar boğazlardan geçiş zorunluluğu seyri zorlaştırmaktaydı. Bununla birlikte Adalar Denizi, gemilere sığınma alanı sunan kıyıları ve adaları, koy ve körfezleriyle başta ticari amaç olmak üzere en fazla kullanılan denizdi. Gemiler genellikle kıyı boyunca seyreder ve tehlikeli durumlarda sığınak olan koy ve körfezlerde demirleyerek, kötü hava şartlarının geçmesini beklerdi. Özellikle Kiklad Adaları'nın (Tavşan Adaları) bulunduğu Yunanistan'ın D kıyıları ve Güney Sporad Adaları'nın (Menteşe/Oniki Adalar) bulunduğu Anadolu'nun GD kıyıları seyir için tehlikeli alanlardı. Piri Reis Adalar Denizi'nde seyir yapan gemilerin çeşitlerini ve boyutlarını da dikkate alarak bu tehlikeli alanlara karşı denizcilere uyarılarda bulunmakta, seyir ve barınma için en uygun yerleri açıklayarak, haritalarda bu bölgeleri özelliklerine göre belirtmektedir. Örneğin Limnos (Limni/Ilımlı) adasının Kontias (Kondiye) körfezinin iyi bir demir yeri ve büyük gemilere (Barça) uygun olduğu (Kitab-ı Bahriye v.53); Selanik kalesinin önünde 100 kadar geminin demirleyebileceği (Kitab-ı Bahriye v.59); İdra (Çamlıca) adası ile Rumeli kıyıları arasındaki körfezin iyi bir demir yeri ve büyük gemilere (Barça) uygun olduğu (Kitab-ı Bahriye v.142); Kalymnos (Kilimli/Kelemez) ve Leros (İleriye/İleryoz) adalarının arasının kayalık olduğu ve gemilerin geçemeyeceği (Kitab-ı Bahriye v.104); Kazdağı altında Edremit limanının 100 kadar gemiyi alabileceği (Kitab-ı Bahriye v.82); Amorgos (Mırgi/Yamurgi) adasının B kıyılarından kadırgaların geçebileceği ama daha büyük gemilerin geçemeyeceği (Kitab-ı Bahriye v.127); Xios (Sakız) adasının kale limanının karaka ve göke gemilerinin girebileceği kadar derin olduğu (Kitab-ı Bahriye v.81) belirtilir.

Şekil 3: Kitab-ı Bahriye'de Evvoia (Eğriboz) Adası Haritası

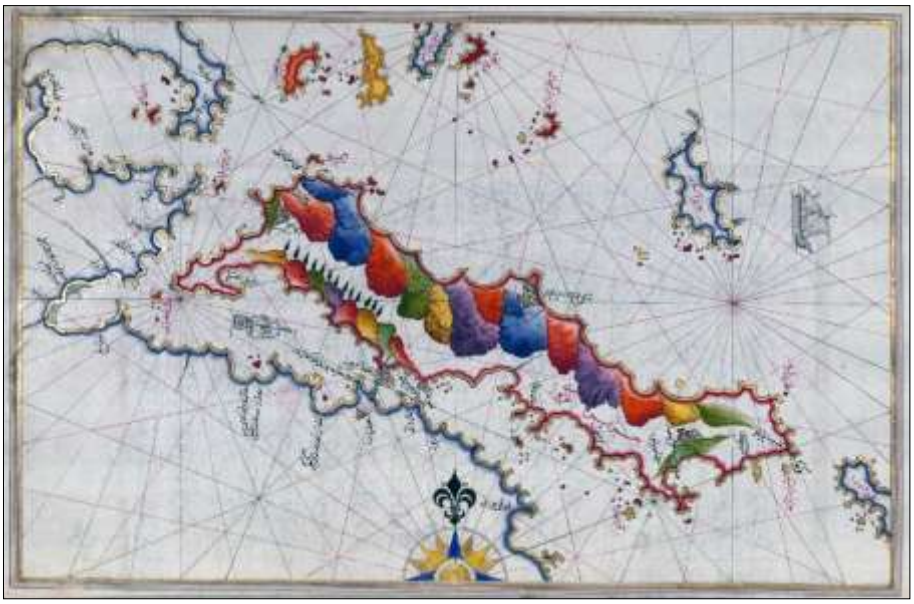

Akdeniz makrokliması görülen Adalar Denizi kıyılarında genel olarak yazlar sıcak ve K yönlü rüzgarlarla, kışlar ise yağışlı ve G yönlü rüzgarlarla geçmektedir. İklimin belirgin özellikleri bölgedeki denizciliği doğrudan etkilemekte, deniz geçişlerinde ve bağlantılı yaşam alanlarında şartları belirlemekteydi. Denizde rotaları hakim rüzgarlar ve su özellikleri nedeniyle saat yönünün tersinde oluşan ana akıntılar belirlerken, kıyıdaki günlük kara ve deniz meltemleri kısa mesafe seyirlerine olanak sağlamaktaydı. Kötü hava koşullarında ise en büyük tehlike, oldukça sık adalık ve kayalık olan bu coğrafyada gemilerin rotalarından çıkıp sürüklenerek kayalıklara çarpması ve parçalanmasıydı. Piri Reis Kitab-ı Bahriye'de hava şartlarının denizciliğe ve seyire etkilerini açıklamış, özellikle kötü havalar için gemicilere tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin, Enez (İnos) önlerinde rüzgarın güçlü olduğu zamanlarda dikkatli olunmasını (Kitab-ı Bahriye v.50); Selanik Körfezi'nde dağlık alanlardan sert rüzgarlar estiği ve gemilere zarar verdiğini (Kitab-ı Bahriye v.59); Evvoia (Eğriboz) Adası'nın GD kıyılarının sert rüzgarlara ve sağanağa açık olduğunu, gemilerin sağanaktan zarar göreceğini (Kitab-ı Bahriye v.61); Gökova Körfezi'nde yaz aylarında sert imbat rüzgarlarının görüldüğünü (Kitab-ı Bahriye v.11); sonbahar aylarında İskenderiye'den Rodos'a kıble rüzgarıyla kolaylıkla gelinebildiğini (Kitab-ı Bahriye v.120); Urla önlerinde kış aylarında yıldız yönlü rüzgarların sert estiğini (Kitab-ı Bahriye v.76); Saros Körfezi'nde (Muarız/Megariz) kıble ve lodos rüzgarlarının sert estiğini ve gemilerin içeri giremediklerini (Kitab-ı Bahriye v.424) belirtir.

Şekil 4: Kitab-ı Bahriye'de Kos (İstanköy) Adası Haritası

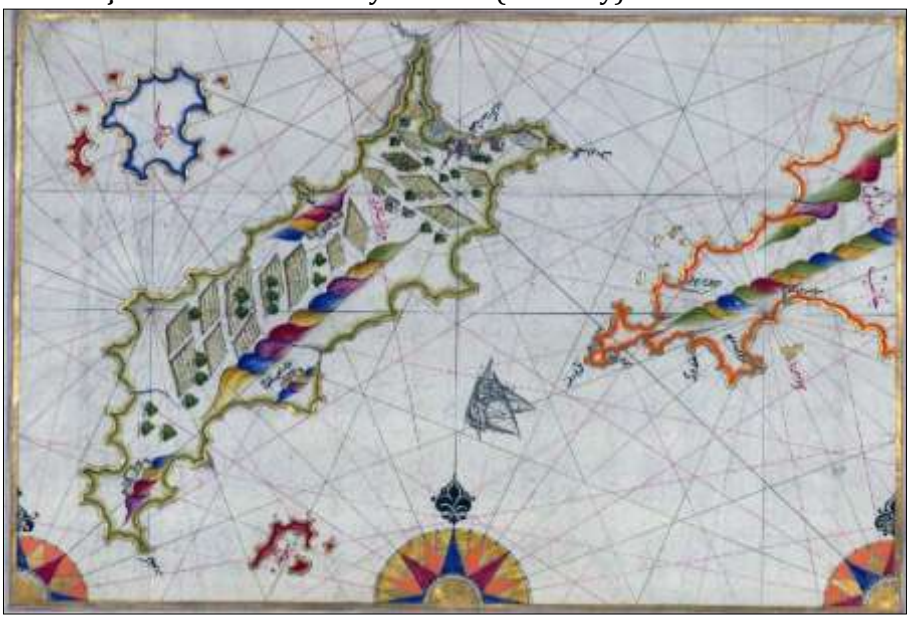

Akdeniz makroklimasına bağlı olarak Adalar Denizi kıyılarında ve adalarda bitki örtüsü olarak maki toplulukları görülmekle birlikte, bölgeye ait endemik ve yaygın bitki türleri de söz konusudur. Özellikle kireçli topraklarda yetişen zeytin, sakız ağacı, çam türlerinden oluşan bölgenin bitki örtüsünden Kitab-ı Bahriye'de ekonomik özellikleriyle birlikte söz edilir. Haritalarda ise bitki örtüsünün karakteristik yapısına bağlı kalınarak yaprak döken bitkilerin yapraksız, Akdeniz bitkilerinin ise yapraklı olarak çizildiği görülmektedir. Örneğin Agios Evstratios (Bozbaba) Adası'nda meşe ağaçlarının bulunduğunu ve ağaçlardan palamut

toplanarak gemilerle taşındığını (Kitab-ı Bahriye v.51); Ammouliani (Tavuk) Adası'nda sultani yapraklı çok güzel lalelerin yetiştiğini (Kitab-ı Bahriye v.55); Xios (Sakız) Adası'nın sakız ağaçlarıyla kaplı olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.87); Samos (Sisam/Susam) Adası'nın ağaçlık-ormanlık olduğunu, abanoz ağaçlarının bulunduğunu ve gemiler için kullanılan ağaçların kesilerek gemilerle taşındığını (Kitab-ı Bahriye v.92)[4]; Agio Oros (Aynaroz) kıyılarının çamlık olduğunu ve kereste kesildiğini (Kitab-ı Bahriye v.58) belirtir. Bu dönemde palamut deri tabaklama işleminde, sakız tıpta ve eczacılıkta, çam türleri gemi yapımında kullanılmaktadır ki, bölgenin en büyük gelir getiren ürünleri olarak ülke içinde ticareti ve Batı Avrupa'ya ihracatı söz konusudur.

Adalar Denizi Coğrafyası, beşeri ve ekonomik coğrafya açısından doğal şartların belirlediği yakınlık nedeniyle kültürel ve ekonomik ilişkilerin geçişken olduğu bir alandır. Özellikle bölgede Türk egemenliğinin başlamasıyla ticaret yollarının, öncelikle deniz yolunun, Karadeniz ve Akdeniz arasında yoğunlaşması Batı ve Doğu ekonomilerinin ve dolayısıyla kültürlerinin bu bölgede kesişmesini sağlamıştır. Türkler bölgeye egemen olduktan sonra yerel halka olumlu ilişkiler geliştirmiş, verilen ayrıcalıklarla Latinler'in de bölgede ticaret yapmalarına olanak sağlanmıştır. Adalar Denizi Yunanlar, Türkler ve Latinler arasında karmaşık siyasi ve ekonomik ilişkilerin sürdürüldüğü ortak yaşam alanı halinde, kendine özgü bir kültürel yapı yaratmıştır ki, bu durum zamanla beşeri ve ekonomik coğrafya özelliklerine de yansımıştır. Bugün dahi bu özellikler komşu uluslar arasında açıkça görülmektedir.

Şekil 5: Kitab-ı Bahriye'de Rodos Adası Haritası

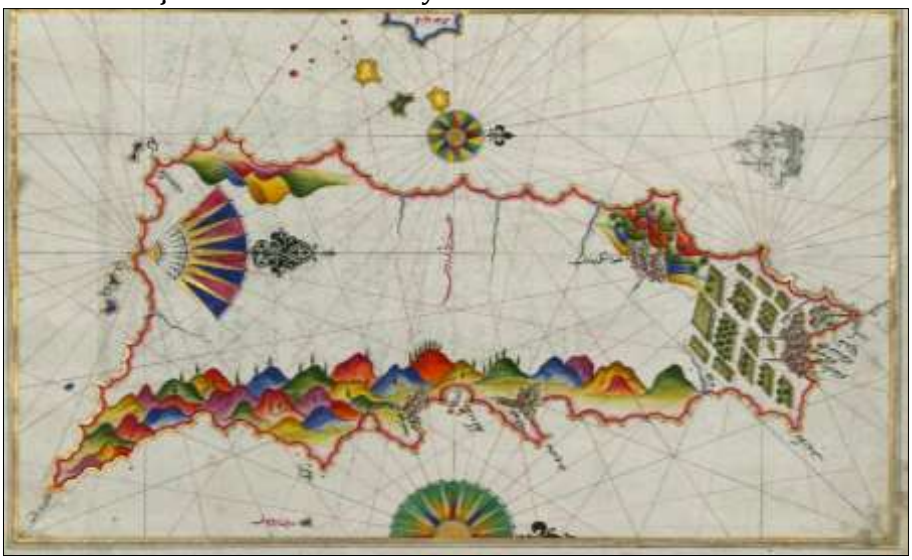

Tüm Akdeniz'de olduğu gibi Adalar Denizi'nde de Türkler, Latinler ve Bizans arasında yoğun bir rekabet söz konusudur. Adalar Denizi'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu, Anadolu ve Balkan Yarımadaları'na egemen olmak isteyen

[4] Piri Reis eserinde Adalar Denizi çevresinde abanoz ağacından söz eder, ancak abanoz ağacı bu bölgede doğal yayılış alanı göstermez. Bu ağacın abanoza benzeyen kerestesi değerli bir ağaç olduğu tahmin edilmektedir.

uluslar arasında çatışmalara ve rekabete neden olmuştur. Bu dönemde İstanbul için ön cephe oluşturan Adalar'ın ve Boğazlar'ın savunulması Osmanlı Devleti'nin ana siyaseti olarak dikkat çekmektedir. Sultan II. Mehmed ile birlikte Türk egemenliğine girmeye başlayan Adalar ve kıyıları yoğun nüfus barındırmaktaydı. Osmanlı iskan siyaseti sonucu olarak fethedilen yerlere Türkler'in yerleştirilmesiyle bu alanlarda nüfus yapısı değişmeye başlamış, başta adalar olmak üzere Yunanlar, Latinler, Türkler ve daha az oranda Araplar'dan oluşan kozmopolit bir nüfus yapısı ortaya çıkmıştır. Bu durum tüm sosyal ve ekonomik ilişkilere yansırken, özellikle ticarette avantaj sağlayan çok uluslu ve kanallı bir ortam yaratmıştır. Piri Reis, tam da bu ortak ilişkilerin yoğunlaştığı dönem olan 15-16. yy.da yaşamış olması nedeniyle, gözlemlediği Adalar coğrafyasını Kitab-ı Bahriye'de bu etkiler altında açıklamıştır. Adalar ve kıyıları açıkladığı bölümlerde beşeri ve ekonomik özelliklerden ayrıntılı şekilde bahsederken, yörenin nüfusuna ve idari yapılarına ait özellikleri geçmiş bilgileriyle birlikte verir. Haritalarda ise beşeri özellikler örneğin şehir yapıları ya da yerleşimler ikonografik olarak çizilmiştir. Buradaki toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri aktarırken gayrimüslümlerle müslüman Türkler arasındaki ortak özelliklere dikkat çeker. Bu açıklamalardan bölgede barış ortamının ve Osmanlı yönetimindeki refahın gelişmişliği izlenebilmektedir. Örneğin, Çanakkale'de Eski İstanbulluk denen Truva harabelerinin geçmişte büyük bir şehir olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.45); Sultan II. Mehmed'in ticaret gemilerinin güvenli seyir yapabilmeleri için Bozcaada'ya bir kale yaptırdığını (Kitab-ı Bahriye v.45); Agio Oros (Aynaroz) yükseklerinde çok sayıda manastır bulunduğunu ve keşişlerin yaşadığını (Kitab-ı Bahriye v.56); Yeni Foça'yı Ceneviz, Eski Foça'yı Venedikli tüccarların yaptırdıklarını ve Anadolu beyinden ticaret izni aldıklarını, ancak şimdi onlardan kimse kalmadığını (Kitab-ı Bahriye v.75); Xios (Sakız) Adası'nın eskiden beri Cenevizler'in elinde 12 tüccar tarafından yönetildiğini ve önemli bir ticaret merkezi olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.83); Samos (Sisam/Susam) Adası'nın Sultan II. Mehmed zamanında fethedildiğini ve İstanbul'dan gelen donanma gemilerinin burada üslendiğini (Kitab-ı Bahriye v.92); Tymaina (Hurşit) Adası'nda eskiden papazların oturduğunu, ancak şimdi ıssız olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.97); Patmos (Batnaz) Adası'nda İstanbul patrikliğine bağlı papazların yaşadığını, Türkler'in ve yabancıların bu kişilere saygı gösterdiklerini (Kitab-ı Bahriye v.99); Levita (Koçbaba) Adası'nda Batnos Baba veya Koç Baba denilen bir yatır olduğunu, yabancıların ve Türkler'in buraya saygı duyduğunu, buraya hatıra eşya bıraktıklarını (Kitab-ı Bahriye v.126); Menteşe iline bağlı Dadye (Datça) ve Bedye'nin (Yazıköy) iki büyük köy ve geçmişte tekfurluk olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.111); Xalki (Herke) Adası'nın Rodos'un fethinde alındığını ve burada demircilerin yaşadığını (Kitab-ı Bahriye v.122); Tilos (Aleki/İlki) Adası'nın Rodos'un fethinde alındığını ve halkının bir kısmının kaçtığını ve yabancıların azınlıkta kaldığını (Kitab-ı Bahriye v.123); Naxos (Nakşa) Adası'nın Venedik'e ait olduğunu ve buraya Küçük Sicilya dendiğini (Kitab-ı Bahriye v.129); Atina'nın yüksek bir kaya üzerine kurulduğunu, kesme taştan merdivenlerinin bulunduğunu, İstanbul'un At Meydanı gibi direkli meydanı ve harabelerinin olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.140); adalar içinde Kriti (Girit) Adası'ndan daha gelişmiş ve bayındır bir yer olmadığını, büyük liman şehirleri ve 700 köyü olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.401) belirtir.

Denizcilik ve deniz ticareti Adalar Denizi'ni çevreleyen alanlar için belirleyici ekonomik etkinliktir. Önceleri, Bizans ve İtalyan denizci devletleri tarafından sürdürülen deniz ticareti, Konstantinopolis'in Türkler tarafından alınmasıyla yeni başkenti merkez alan bir yapıya kavuştu. Adalar Denizi de bu ticaret üzerindeki payıyla doğrudan İstanbul'u besleyen ve tedarik sağlayan bir havza haline geldi. Ayrıca Karadeniz ticareti ve İpek Yolu'nun kuzey hattı İstanbul üzerinden Adalar Denizi kanalıyla Batı Akdeniz'e ve Avrupa'ya ulaşıyordu. Osmanlı Devleti hukuksal düzenlemelerle tüccarları korumakta ve çeşitli uygulamalarla denizlerindeki uluslararası ticareti desteklemekteydi. Seferler, uygun barınma ve lojistik olanak sağlayan buradaki adalar üzerinden yapılırken, bölge limanları bir aktarma üssü haline geldi. 15-16. yy.da bölgede nüfus, doğrudan denizcilikle uğraşan ve deniz ticaretine mal sağlayan üreticilerden oluşmaktaydı. Limanlarda malların depolanması, taşınması, aktarılması gibi işlemler yürütülürken, adalardan ve kıyıların ard bölgelerinden elde edilen ürünlerin satışı da yapılmaktaydı. Özellikle Kriti (Girit), Rodos ve Xios (Sakız) Adaları'nda Cenevizler'in yürüttüğü köle ticareti; Adalar coğrafyasında üretilen ve Rumlar tarafından Batı Avrupa'ya pazarlanan şarap; kıyılardaki tuzlalardan elde edilen tuz ve şap; Xios (Sakız) ve Rodos Adaları üzerinden Avrupa'ya gönderilen Doğu halıları ve bölgeden elde edilen meyveler ticaretin önemli ürünleriydi (Nemlioğlu Koca, 2013:23-47). Genel olarak adalarda ekili-dikili arazilerin azlığı, hayvancılığın sınırlı olması, halkı ticarete ve denizden sağlanan ekonomik kaynaklara yöneltmiştir. En önemli gelir kaynağı bağlar, bahçeler ve zeytinliklerdi. Akdeniz ikliminin temel ürünlerinden olan üzüm, zeytin turunçgiller temel ticari ürünleri oluştururken palamut, kereste, sakız gibi orman ürünlerinin ticareti de önemli miktarlara ulaşmaktaydı. Anakarada ise buğday ve diğer tahılların ticareti yapılmakta, tahıllar öncelikle başkente sonrasında da diğer bölgelere deniz yoluyla gönderilmekteydi. Kitab-ı Bahriye'de tarım ürünlerinin ticaretine yönelik açıklamalar birçok bölümde yer alır. Örneğin, Selanik yakınlarında Kataxas (Kadaha) köyü önlerinden (Kitab-ı Bahriye v.59), Evvoia (Eğriboz) Adası karşısında Ulunar?, Almiros (Ermiye) ve Atalanti (Talende) köylerinden (Kitab-ı Bahriye v.64), Saroz Körfezi'nde (Muarız/Megariz) İbirce/İbrice limanından (Kitab-ı Bahriye v.424) buğday yüklendiği belirtilir. Agio Oros (Aynaroz) çevresinde turunç, limon ve kiraz bahçelerinin bulunduğu (Kitab-ı Bahriye v.56); Kos (İstanköy) Adası'nın bağlık bahçelik olduğu, turunç, limon ve meyve yetiştirildiği (Kitab-ı Bahriye v.111); İzmir yakınlarında Naldöken köyü önlerinden üzüm yüklendiği (Kitab-ı Bahriye v.77); Tilos (Aleki/İlki) Adası'nın bağlık, bahçelik ve incirlik olduğu (Kitab-ı Bahriye v.123); Evvoia (Eğriboz) Adası'nda nar ve turunç bahçelerinin olduğu (Kitab-ı Bahriye v.65) belirtilir. Adalar kıyılarında genelde dalyanlarda balıkçılık yapılırken, hayvancılık ve av hayvanlarından elde edilen ürünlerin ise sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bölgenin coğrafi şartlarına uygun şekilde küçükbaş hayvancılık önemli bir geçim kaynağıdır. Örneğin Samos (Susam/Sisam) Adası'nda (Kitab-ı Bahriye v.92) ve Karaburun'da (Kitab-ı Bahriye v.79) geyiklerin avlandığı ve pastırmasının yapılarak satıldığı; Serifos (Koyunluca) Adası'nda halkın küçükbaş hayvancılıktan geçindiği (Kitab-ı Bahriye v.416); Enez (İnos) yakınlarında Evrou (Yori) Gölü'nde (Kitab-ı Bahriye v.49), Evvoia (Eğriboz) Adası açıklarında (Kitab-ı Bahriye v.61) ve Menemen'de (Kitab-ı Bahriye v.77) dalyanlarda balıkçılık yapıldığı belirtilmektedir.

Şekil 6: Kitab-ı Bahriye'de Girit Adası Haritası

Ayrıca adalarda ve kıyılarda ticari yapıların ve denizcilere lojistik destek sağlanan alanların bulunması da bu bölgenin denizciler tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır. Bu dönemde rüzgar ve insan gücüne bağlı olarak işleyen gemiler kısa mesafelerde lojistik desteğe ihtiyaç duyuyordu. Özellikle gemilerde alan azlığı nedeniyle kullanım ve içme suyunun depolanamaması, gemicilerin bol miktarda tükettiği peksimet ve bakliyatın karadan temini, gemilerin sıklıkla limanlara ve bu ihtiyaçları giderebilecek kıyılara uğramasına neden oluyordu. Sefer rotaları tatlı su bulunması, depo ve benzeri tesislerin varlığı ve güvenlik gibi nedenlerle bazı adaları tercih edecek şekilde düzenlenmekte, rotadan uzak olmasına rağmen lojistik olanaklar ve ard bölgeye ulaşım sağlayan limanlar sefer rotalarına dahil edilmekteydi. Bu bölgelerdeki ticari yapılar ve şehirlere ait lojistik kaynaklar Kitab-ı Bahriye'de Piri Reis tarafından denizcilere kullanım özellikleri de belirtilerek aktarılmıştır. Örneğin, Tasos (Taşoz) Adası'nda mamur 3 kale, limanının yakınında içme suyu bulunduğunu ve gemilerin buradan su aldığını (Kitab-ı Bahriye v.53); Selanik'in büyük bir şehir ve liman olduğunu, iskeleleri bulunduğunu (Kitab-ı Bahriye v.59); Evvoia (Eğriboz) Adası'nın eskiden Rumeli ile birleşik olduğunu ve arasının kazılarak bir kanal açıldığını, iki yakada yer alan kaleleri arasında ahşap bir köprü bulunduğu ve gemiler geçerken köprünün kaldırıldığını ve bu boğazda su değirmenleri kurulduğunu, liman yakınlarındaki Mersincik denilen sudan yolcu gemilerinin su aldığını (Kitab-ı Bahriye v.61); Lesvos (Midilli) Adası'nın bol akarsuları, kuyuları ve çeşmeleri olduğunu, birçok geminin istediği kadar su alabildiğini, limanının yabancı (Efrenç) yapımı olduğunu ve çok sayıda geminin buradan yük aldığını (Kitab-ı Bahriye v.66-71); İzmir limanında mendirek bulunduğunu ve çok sayıda geminin iç limanda demirleyebildiğini (Kitab-ı Bahriye v.77); Xios (Sakız) Adası'nın kale içi yollarının iyi olduğunu, her zaman temiz ve bakımlı tutulduğunu, limanda açıkta gemilerin bağlanabileceği dubalar bulunduğunu, adada çok sayıda pınar olduğu ve gemilerin buradan su aldığını (Kitab-ı Bahriye v.83); Samos (Sisam/Susam) Adası'ndan

donanma gemilerinin su aldığını (Kitab-ı Bahriye v.92); Bodrum Kalesi'nin mendireği olduğunu, gemilerin yakınlardaki sarnıçtan su aldığını (Kitab-ı Bahriye v.113); Rodos limanının oldukça büyük ve mendireği olduğunu, kalenin burçlarında gözcülerin bulunduğunu (Kitab-ı Bahriye v.120); İstanbul Ayasofya Kilisesi'nin mermerlerinin Rineia (Sığırcıklar) Adası'ndan kesilerek getirildiğini ve mermer ocaklarının yerinin halen belli olduğunu (Kitab-ı Bahriye v.134); Kriti (Girit) Adası'nda Herakleio (Kandiye) Limanı'nda mendirek olduğunu, büyük gemilerin limanda demirleyebildiğini ve su alabildiğini (Kitab-ı Bahriye v.401) belirtir.

Şekil 7: Kitab-ı Bahriye'de Sakız Adası Haritası

3. Sonuç

Bir kılavuz eser olarak hazırlanan Kitab-ı Bahriye temel olarak denizcilere denizler hakkında bilgi verse de, Piri Reis'in bir coğrafyacı gözüyle aktardığı sosyo-ekonomik ve kültürel bilgileriyle dönemine sosyal açıdan da ışık tutmaktadır. Bilgilerin geçerliği ve doğruluğu nedeniyle günümüzde bölgenin coğrafyasını anlamak açısından eşsiz ve önemli bir kaynaktır. Eser döneminin coğrafi özelliklerini bize aktarırken bilimsel bir açıklıkla bölgenin yerleşme, ulaşım, ekonomi, nüfus, siyasi ve kültürel öğelerini ayrıntılarıyla verir. Eser Adalar Denizi'nin Türkler'in eline geçtiği dönem olan 15-16. yy.da bölgenin yönetimine, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına ait bilgiler içermektedir. Kitab-ı Bahriye bu özelliklere yazılı kaynak sağlarken, bölge coğrafyasının Türkçe isimleriyle de günümüze eşsiz bilgiler sunmaktadır. Bu dönemde Adalar Denizi'nin Venedik-Cenevizler ile Türkler arasında yoğun ekonomik rekabetin yaşandığı bir alan olduğu anlaşılmaktadır ki, bu durum askeri ve siyasi gelişmeleri de etkilemiştir. Osmanlılar Adalar Coğrafyası'nın devletin varlığı ve ikamesinde ne derece etkili olduğunu kısa zamanda anlayarak bu bölgenin fethine öncelik vermiştir. Kısa zamanda fethedilen ve sosyo-ekonomik olarak beslenen (iskan ve imar siyaseti) bölge Türkleştirilmiş ve devletin en önemli iç denizlerinden biri haline

getirilmiştir. Yaklaşık 500 yıl tüm Adalar Denizi'nde siyasi olarak süren Türk varlığı coğrafyaya sosyo-ekonomik ve kültürel olarak da katkı sağlamış ve bu coğrafyanın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu geçmiş nedeniyledir ki, Adalar Denizi'nde Türkiye'nin tartışılmaz tarihi ve hukuki hakları bulunmaktadır. Adalar Denizi kıyıları ve adalarında Türkiye'den bağımsız/ayrı bir oluşum yaratılamaz ve sorunlarda tarih/geçmiş gözardı edilerek bir çözüm oluşturulamaz. Türkiye birikimi ile uluslararası platformda hukuksal haklarını korumalı ve bu doğrultuda Adalar Coğrafyası'ndaki varlığını sürdürmelidir.

Kaynakça

ATASE, İstiklal Harbi Kataloğu, No: 1786/159-29, 1796/71.

Atatürk, M. K., (2004), Nutuk, Birleşik Yay. İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (2006),AYK. Yay., Ankara.

Başeren, S.H., (2006), Ege Sorunları, TÜDAV Yay., İstanbul.

Birinci Coğrafya Kongresi,(1941), Raporlar, Müzakereler, Kararlar, Maarif Basımevi, Ankara.

Ege'de Temel Sorun: Egemenliği Tartışmalı Adalar, (1998), Ed: Ali Kurumahmut, TTK Yay., Ankara.

Erinç, S., Yücel, T., (1988), Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 84, Ankara.

Heraclides, A., (2010), The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies, Palgrave Macmillan, London.

Kitab-ı Bahriye, Türkiye İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 2612 No.lu nüsha.

Kitab-ı Bahriye, ABD. Baltimore Walters Sanat Galerisi MS.W.658 No.lu nüsha.

Kitab-ı Bahriye, (1973), Haz: Yavuz Senemoğlu, 1001 Temel Eser, No: 19, Kervan Kitapçılık, İstanbul.

Kalelioğlu, O., (2009), Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Lozan Anlaşması, Fasıl I. Madde 2-12: R. 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340/M. 11 Ağustos 1923-19 Ekim 1924. Düstur, III. Tertip. C.5, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul 1931.

Nemlioğlu Koca, Yasemin, "Piri Reis Eserlerinde Akdeniz Deniz Ticaretinin Özellikleri", Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu, TTK. Yayınları, No: VIII/9, İstanbul 2013.

Özey, R., (2001), “Adalar Denizi ve Batı Anadolu Bölgesi Hakkında”, Marmara Coğrafya Dergisi, 3 (1), 27-36.

Umar, B., (1993), Türkiye’deki Tarihsel Adlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Ülkekul, C., (2003), “Atatürk Neden İlk Hedefiniz Akdeniz Demişti?”, Harita Dergisi, 130, Ankara.

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.